

*Майстер соціально-психологічної
новели*

Департамент культури і туризму Полтавської
обласної державної адміністрації
Обласна бібліотека для юнацтва
ім. Олеся Гончара

Майстер соціально-психологічної новели
Методичні рекомендації
до 150-річчя від дня народження Василя Стефаника,
українського письменника, громадського діяча

УДК 821.161.2.09(072)

М 14

Укладач: Наталія Фенько

Майстер соціально-психологічної новели : методичні рекомендації / укладач Н. Фенько ; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олесь Гончара. – Полтава, 2021. – 20 с.

Методичні рекомендації присвячені 150-річчю від дня народження Василя Семеновича Стефаника – українського письменника, громадського діяча, новеліста світової слави.

Матеріал не є вичерпним, посібник складено на основі видань наявних у фондах Полтавської обласної бібліотеки для юнацтва імені Олесь Гончара.

Видання розраховане на широке коло користувачів: бібліотечних працівників, вчителів загальноосвітніх шкіл, студентів, учнів шкіл та шанувальників актуальної української літератури.

*Людський біль цідиться через серце моє,
як крізь сито, і ранимь до крові.
Людське щастя пересівається крізь душу,
як сонце крізь хмару, і до неба мене зносить.
Сто раз падати з неба
У сором людський – болюче.*

Василь Стефаник

Василь Стефаник – талановитий український письменник-реаліст, неперевершений майстер стислої соціально-психологічної новели. Його творчість припадає на кінець ХІХ та першу третину ХХ століття. *«Постать найінтересніша, найбільш свіжа й оригінальна в українському письменстві узагалі»*, – так іще далекого 1910 року писав про нього Антін Крушельницький.

Василь Стефаник написав не так уже й багато – його художні твори вміщуються в одному томику. І все ж ім'я письменника стоїть поряд з іменами найвидатніших новелістів світу. Стефаникові новели вражають своєю виключною правдивістю, справжньою оригінальністю і художньою досконалістю.

Вже спочатку, як тільки з'явилися перші реалістичні новели письменника, вони захопили і схвилювали читачів. Художник Іван Труш, наприклад, писав, що Стефаник вміє *«представити мужика, або ліпше сказати його душу, так пластично і так знаменито, як ніхто перед ним»*. Раділа за нього Леся Українка, що молодий новеліст дуже швидко *«став знаменитістю на своїй батьківщині»*. Іван Франко в 1901 році відзначав, що з'явився, може чи не найбільший після Шевченка письменник, *«яким уже нині можемо повеличатися перед світом»*, що *«його новели – як найкращі народні пісні...»*. І в цих напрочуд високих оцінках не було й тіні компліментарності – лише беззастережне визнання того, що відчутти настільки глибоко душу селянина, так передати на папері найтонші порухи цієї душі, органічно поєднати глибинний зміст із абсолютно досконалою формою не зумів жоден новеліст ані до, ані після Стефаника.

Його творчість – явище унікальне, і це одразу ж завважили сучасники не лише в Україні, а загалом у слов'янському світі та Західній Європі. Вже першими новелами Стефаника захоплюються польські модерністи, зокрема їхній харизматичний лідер Станіслав Пшибишевський та провідник селянської теми у тодішній польській літературі Владислав Оркан. Від 1897 року в перекладах німецькою мовою твори письменника виходять в Австрії та Німеччині. Редактор німецького часопису «Gesellschaft» Людвіг Якобовський, прочитавши новелу «Лист», зауважує, що коли наша література має такі таланти, *«то може числити на одне з перших місць поміж літературами світовими»*. У 1907 році збірка Стефаника під назвою «Рассказы» вийшла у російському перекладі, й, прочитавши її, один із останніх представників російської класичної літератури (тоді ще далеко не одіозний «основоположник соцреалізму») Максим Горький дивувався з того, *«як коротко, сильно і страшно пише ця людина»*. А 1914 року з неабияким захопленням про творчість українського новеліста пише болгарський

критик Петко Тодоров. Він наголошує, що попри національну специфіку, твори Стефаніка мають «загальнолюдське звучання». Чеською його новели друкуються ще 1902 року, і їхній перший перекладач Францішек Вотруба називає ім'я письменника з-поміж видатних митців – Мане, Родена, Тетмаєра... 1914 року у Лондоні виходить перша публікація англійською, а через рік у Лозанні (Швейцарія) – французькою. Дотепер новели Василя Стефаніка перекладені на десятки мов різних народів світу, й інтерес до його творчості залишається напрочуд високим, незважаючи на жодні віяння літературної моди, котрими так багате було минуле століття.

Тим не менше, творчі пошуки письменника були органічно суголосними тенденціям розвитку європейського літературного процесу кінця XIX-початку XX століття. Сильова домінанта його новел – синтез художніх напрямів реалізму та модернізму. Зокрема його індивідуальний авторський стиль сформувався під впливом психологізму, натуралізму, а найголовніше – експресіонізму як течії в руслі модерністської літератури. Фактично Василь Стефанік був реалістом у доборі тем для своїх новел і експресіоністом у їх опрацюванні. Його твори проймає напрочуд болісне, навіть, не просто відчуття «вираження», а переживання глибинної трагічності світу. Прикметно, що більшість своїх сюжетів він брав безпосередньо з життя, котре виявлялося настільки деформованим, що жодним чином не потребувало спеціального нагнітаючого деформування, характерного для «чистих» експресіоністів. Модерністськими, експресіоністичними художніми засобами він усього лише тонко підкреслював глибину реалістичного жаху, водночас кожним словом чи кожним настроєним нервом у своїх новелах виражаючи нестерпну тугу за світовою гармонією.

Василь Семенович Стефанік народився у сім'ї заможного господаря 14 травня 1971 року в селі Русові поблизу старовинного міста Снятина на Станіславщині. Змалку був дуже відданий матері і цю любов проніс через усе життя. Батько був працьовитим, але мав непростий, інколи авторитарний характер. На освіту Василя грошей не шкодував, але його долю спланував сам, незважаючи на думку сина. Дитячі роки пройшли в атмосфері прадавніх традицій і звичаїв Покуття, тоді ж пізнав таємничий світ народних пісень, казок, легенд, переказів, знайомився з селянським побутом. Змалечку пас овець, їздив з батьком у поле. Мав двох рідних братів (Володимира і Юрія). Від матері та старшої сестри Марії навчився співати. Навчався він у Русівській і Снятинській школах. У 1883 році вступив до польської класичної гімназії у місті Коломиї. Там зазнав чимало знущань і принижень. На все життя зберігся в пам'яті Стефаніка один випадок, який мало не завершився фатально. Через невеликий зріст Василь не зміг дотягнутись рукою дошки, що висіла на стіні. Вчитель так почав бити хлопця по руці, що вона одразу спухла, а коли ще й учні почали глумитися з побитого, він втратив свідомість, після стресу навіть хотів накласти на себе руки.

У тодішніх галицьких гімназіях навчання проводилось німецькою та польською мовами, українська була під забороною, панувала задушлива атмосфера, насаджувались вірнопідданські погляди. В гімназії він подружився із Лесем Мартовичем, який пізніше став письменником-сатириком. Стефанік багато

читав. Особливо великий вплив зробили на нього твори Т. Шевченка, І. Франка і російського реаліста Г. Успенського. За участь у таємному гуртку та за агітаційно-освітню роботу серед селян Стефаніка і групу його товаришів виключили з гімназії в 1890 році. Завершував він середню освіту в німецькій класичній гімназії в місті Дрогобичі. Цього ж року через участь у «Покутській трійці» – таємному творчому об'єднанні духовно близьких митців-земляків, до складу якого входили також Лесь Мартович та Марко Черемшина, Стефанік був виключений з Коломийської гімназії. Освіту продовжив у Дрогобицькій гімназії імені Франца Йозефа (в ній свого часу навчався Іван Франко). Тут майбутній письменник знову поринув у громадсько-культурну роботу – вже як член селянської «Українсько-руської радикальної партії», заснованої у 1890 році Іваном Франком та Михайлом Павликом. На формування світогляду майбутнього письменника в цей час значний вплив мали ідеї М. Драгоманова та І. Франка. У Дрогобичі особисто познайомився з Іваном Франком, зустрічався з ним, писав статті для прогресивних Франкових видань, виступав на зібраннях селян. Закінчивши гімназію, восени 1892 року Стефанік, за бажанням батька, вступив на медичний факультет Ягелонського університету в Кракові. Але медицина не вабила його. Він багато часу приділяє літературі, проводить агітаційну й культурно-освітню роботу в селах, особливо часто там буває під час виборів до сейму та парламенту. За це його не раз заарештовували. Спершу Василь Стефанік писав невеличкі поезії в прозі, та не знайшов для них видавця. З осені 1897 року в газетах почали з'являтися його реалістичні новели. Потім вийшли збірки творів «Синя книжечка» (1899), «Камінний хрест» (1900) і «Дорога» (1901). Вивчення медицини письменник залишив у 1900 році.

У 1903 році письменник уперше побував, як сам говорив, «на Великій Україні», куди його запросила громадськість на відкриття пам'ятника Іванові Котляревському в Полтаві. Тут зустрівся з відомими письменниками – Лесею Українкою, Михайлом Коцюбинським, Михайлом Старицьким та іншими. Відвідав могилу Т. Шевченка в Каневі. З Канева написав Ользі Гаморак: «Осе ж і місце, звідки я поклонився всій Україні». У 1904 році одружившись з Ольгою, Стефанік на деякий час відійшов від літератури, займався сільським господарством.

З 1908 по 1918 рік він був депутатом парламенту і використовував можливість «мужицького посла» для захисту бідноти у старостві й на суді. Під час першої світової війни австрійські військові власті заарештували Стефаніка за зв'язки з російськими солдатами. Страждання людей, породжені війною, змусили письменника знову взятися за перо, і він пише ряд ативоєнних новел. У 1928 році уряд Радянської України призначив Стефанікові пенсію за його заслуги в розвитку літератури. Це була велика матеріальна й моральна підтримка.

Помер Василь Стефанік 7 грудня 1936 року. Коли селяни Русова об'єдналися в колгосп, його назвали ім'ям славного земляка. У хаті письменника за рішенням Уряду був створений літературно-меморіальний музей. Згодом ім'я Стефаніка було присвоєно Івано-Франківському педінституту. Пам'ятники

видатному майстрові слова були зведені в Русові, Снятині, Львові... А головне – його твори прийшли до кожної домівки.

Бібліотечним закладам в ювілейний рік видатного письменника слід активізувати популяризацію творчості митця серед молодіжної аудиторії. Для розкриття життєтворчості письменника, майстра експресіоністичної новели, громадського діяча, політика в книгозбірнях доцільно організувати *виставку-посвяту: «Василь Стефаник: сила справжнього таланту»*.

До виставки пропонуємо використати наступну цитату:

«Слово своє буду гострити на кремені моєї душі»
В. Стефаник

Назви розділів книжкової виставки можуть бути наступними:

1. Життєвий шлях Василя Стефаника

*«Я робив, що міг. Перетоплював це мужицьке слово, яке мав біля себе, аж пальці мені викручувались з болю...
І все, що я писав, мені боліло»*

Василь Стефаник

2. В творчій лабораторії митця

«Його новели – як найкращі народні пісні, в яких нема риторики, ані сентиментальності, а тільки наочне, голе, просте, не підфарбоване життя, дуже часто сумна дійсність, але оздоблена золотом найправдивішої поезії»

Іван Франко

3. Новели Василя Стефаника – як найкращі народні пісні

«Строгість, точність, глибина досліджень людського існування робить новели Стефаникові вічно жарючим огнищем роздумів, переживань, відчуттів. Це вогнище обпікає і наші серця, обпікає серця наших дітей, обпікатиме серця прийдешніх поколінь»

Микола Бажан

Малі форми популяризації літератури допоможуть розкрити фонд книгозбірні та познайомлять користувачів з літературою, що стосується життя та творчості письменника. Кожна бібліотека та її структурні підрозділи (відділи) можуть підготувати та продемонструвати *перегляди: «Син України і світу»; «Василь Стефаник – у серці нації» і т. п.*

Однією з поширених форм популяризації читання серед юних користувачів є *літературна подорож*. Назва заходу може бути такою: *«Співець української землі»*. Подорож повинна складатися з кількох зупинок:

Перша зупинка може бути представлена у формі короткої розповіді про життя і творчість письменника *«Співець української землі»*.

Друга у формі коментованого перегляду літератури «*Поет мужицької розпуки*» допоможе розкрити особистість Василя Стефаника як людини і письменника та познайомить читачів з його літературною спадщиною.

Третя зупинка – «*Від народних джерел до світового визнання*» має відобразити всенародну пам'ять, любов і повагу до всесвітньо відомого новеліста. Слід підкреслити, що В. Стефаник є гордістю не тільки України, а й світу. Цю сторінку радимо представити у формі мультимедійної презентації з елементами читання уривків із творів письменників, присвячених В. Стефанику.

Варто наголосити, що творча спадщина письменника має велике пізнавальне, ідейно-естетичне й історико-літературне значення. Він був новатором у літературі, творцем і неперевершеним майстром дуже стислої, драматичної за змістом і глибоко ліричної за звучанням соціально-психологічної новели. Стефаник започаткував в українській літературі експресіонізм, цей стиль передбачає зображення внутрішнього через зовнішнє, зацікавлення глибинними психологічними процесами. Черпаючи тематичний матеріал з добре знаного йому села, Стефаник не бачив суті своєї творчості в описах селянського побуту чи порушенні соціальних питань. Для нього головним в показі «*мужицької розпуки*» були не побутові й не політичні, а універсальні аспекти людського життя.

Для ознайомлення з маловідомими фактами життєтворчості письменника та більшого осмислення його поглядів і переконань рекомендуємо провести *бібліотечну експедицію з подальшим обговоренням (за творами письменника) «Я свою душу пустив у душу народу»*. Варто підкреслити, що запропоновані до розгляду ліричні сповіді Стефаника – «*Моє слово*» й «*Дорога*», новели «*Давня мелодія*» і «*Вечірня година*» написані за автобіографічними мотивами. Ці твори дадуть можливість молодим користувачам самостійно вивчити і проаналізувати запропонований бібліотекарем матеріал.

Епіграфом до заходу, можуть бути такі рядки:

«Я писав тому, щоб струни душі нашого селянина так кріпко настроїти і натягнути, щоби з того вийшла велика музика Бетховена».

Доцільним буде проведення **інформаційно-бібліографічного огляду** за новелою Василя Стефаника «**Камінний хрест**». Назва може бути такою: «**Це митець з Божої ласки**». До бібліографічного огляду варто включити різноманітні бібліотечні документи: книги, періодичні видання, відео-, кіно-, фотодокументи, електронні видання та інформаційні ресурси.

Цитатою до заходу може бути висловлювання Івана Драча: «*Я ж ніс за вас камінного хреста*».

Еміграція. Скільки їх, українців, живе за кордоном. Протягом 1890–1910 років тільки з Галичини виїхало за кордон 300 тисяч українців. Цієї теми торкалися у своїй творчості багато письменників. Та й розглядалося це питання по-різному. Бо ж і покидали свою батьківщину люди з різних причин. Саме новелою «*Камінний хрест*» Василь Стефаник гостро відреагував на еміграцію селян, яких гнали за океан безземелля, злидні, безнадія. Це був єдиний твір

письменника, присвячений темі еміграції. Варто звернути увагу запрошених на захід, що новела розкриває гнітючі переживання емігранта в момент його розриву з рідним селом і тим клаптиком землі, в обробіток якого він уклав усі свої сили і все своє життя. Образ головного героя – Івана Дідуха – широке художнє узагальнення, живе втілення глибокої любові до рідної землі, втрачаючи яку він прощається з усім найдорожчим. Цією новелою Стефаник розповідав усьому світові про страшну трагедію українців, які змушені були покидати рідні обжиті місця заради примарного щастя з надією на краще життя. У творі автор, як проникливий психолог, розкрив душу людини, що вирішила емігрувати з рідної землі, показав трагедію її душі. Письменник загострив увагу на двох важливих моментах: картинах важкої, нелюдської праці головного героя новели Івана Дідуха, що, по суті, і є його життям, і на прощанні селянина з цим життям, із самим собою.

В основу новели покладено реальний факт із життя Штефана Дідуха (у новелі це – Іван Дідух), що мешкав у Русові, а потім виїхав за океан, залишивши як пам'ять про себе камінний хрест, який і досі стоїть на горбі в його рідному селі. У своєму героєві Стефаник уособив долю багатьох тисяч емігрантів. Іван Дідух сприймає від'їзд як власну смерть і через це ставить по собі хрест. Значна роль відводиться художнім деталям, які спонукають читача у своїй уяві домалювати образ; часто мають глибоко символічне значення, несуть надтекстову інформацію. Такими деталями є образи напружених Іванових жил, колючки, що загналася в Іванову п'яту, слід від коліс, кінських копит і п'ят Іванових, велетенська тінь Івана на горбі, прадавня пісня про осінні листя, моторошний танець та ін. Іван – це втілення трудолюбства, мук, терпіння, любові до землі. Весь його вік минув на тому горбі. Він продає все, що нажили його батьки, що нажив він сам тяжкою каторжною працею. Дідух влаштовує проводи, на які приходять жителі усього села. Стефаник порівнює Івана з каменем, що його хвиля викинула на берег, і він почувається позбавленим своєї стихії. Він їде в чужу країну, не маючи надії на краще життя. Дідух прощається з дружиною перед людьми, ніби передчуваючи, що там, у далекій Канаді, його очікує тільки смерть. А тут, на рідній землі, Іван Дідух ставить собі хрест.

Камінний хрест має символічне значення – це нестримні муки і терпіння не тільки Івана Дідуха, а й всього пригніченого народу. Драматизм новели підсилюється співом Івана й старого Михайла, танцем Івана з дружиною. Страшні веселощі. Невідома Канада вже зараз стає для Івана Дідуха могилою. Зіставленням Канади з могилою Стефаник підкреслює, що переселення до Америки не може бути для селян виходом з важкого становища. Камінним хрестом Іван увічніює своє ім'я. Він знає свої гріхи, а цим хрестом намагається відмолити їх.

Усі епізоди новели передають тему народної недолі, людського горя і все ж – сподівання на краще майбутнє. У новелі горб, на якому працює Іван, уособлює тяжку працю, рідну землю, хліборобство. Символічним є і прізвище головного героя – Дідух – хлібний сніп, основа життя, українство. Вражає те, з яким проникненням у психологію селянина малює письменник усі суперечливі

почуття, що переживає його герой. Мотиви новели – неминучість розлуки з батьківщиною, любов до землі та до рідного краю, безвихідність становища селян.

Окремим заходом має стати *перегляд та обговорення фільму* Леоніда Осики *«Камінний хрест»* (1968), знятого за двома новелами українського класика *«Камінний хрест»* та *«Злодій»* (сценарій Івана Драча), що може мати назву *«Українське кіно: проблеми різних поколінь»*. Варто наголосити, що об'єднуючи дві, здавалось би, нічим не пов'язані історії в одну, автори прагнули драматизувати не сюжет, а думку: люди жорстокі не тому, що злі, не в природному і некерованому пориві гніву – просто вони зобов'язані виконати закон громади. А цей закон простий: ввійманий на гарячому злодій повинен бути забитим на смерть.

Фільми, на жаль, швидко старіють – не тільки їх проблематика, але й стилістика, манера гри акторів. Але *«Камінний хрест»* є сучасним і сьогодні, і, секрет, мабуть, у диханні вічності.

Наводимо примірні приклади питань, які варто задати запрошеним на захід:
- *поетичне кіно «Камінний хрест» чи прозаїчне?;*
- *психологічна драма перед нами чи притча?*

Доречно наголосити на тому, що цей фільм зайвий раз доводить, якими умовними є загальноприйняті жанрові й стилістичні розмежування і яким мікрокосмосом є кожен істинний твір мистецтва.

Також можна запропонувати для перегляду документальний фільм *«Дорога. Василь Стефаник» з циклу «Гра Долі»* (студія «ВІАТЕЛ», режисер Василь Вітер, 2014 рік), в якому показана історія приватного життя, творчої долі і політичної діяльності видатного українського письменника Василя Стефаника.

На прикладі новел письменника пропонуємо провести для молодіжної аудиторії *«Стефаниківські читання «Новаторство Василя Стефаника в літературі»*», на яких запрошені у неформальній обстановці читатимуть та обговорюватимуть новели письменника.

Перед початком заходу варто наголосити, що побут покутського села і його образи послужили Стефаникові для художньої конкретизації показу людини у межовій ситуації, трагедію якої щоразу переживав сам автор як свою власну («І все, що я писав, мене боліло»). Звідси цілком новий в українській літературі жанр малої новели, вільний від народницької ідеалізації села, характеристичний зведенням до мінімуму описовості («образ без рамки», за словами самого Стефаника), крайнім лаконізмом розповіді, драматизм якої посилений перевагою діалогу і монологу над розповіддю, специфічно експресіоністичною образністю, прикметним гіперболізмом, застосуванням розгорнутих катахрез тощо. Тим самим пояснюється й уживання покутського діалекту, який засобом «учуднення» передавав живі, як саме життя, образи трагічної дійсності, які неможливо було б відтворити літературною мовою. Цю унікальну особливість таланту письменника прозорливо зауважив ще І. Франко: *«Та хіба ж Стефаник малює саму нужду*

селянську...? Ні, ті трагедії й драми, які малює Стефаник, мають не багато спільного з економічною нуждою; се трагедії душі, конфлікти та драми, що можуть *mutatis mutandis* повторитися в душі кожного чоловіка, і власне в тім лежить їх велика сугестивна сила, їх потрясаючий вплив на душу читача».

Також рекомендуємо до проведення літературне **ерудит-шоу «Я свою душу пустив у душу народу»** за сторінками життя і творчості Василя Стефаника.

Для початку аудиторії можна запропонувати літературну загадку про кого з авторів піде мова, зачитавши цитату:

«... може, найбільший артист, який появився у нас від часу Шевченка» (цими високими словами визначив місце Стефаника в українській літературі Іван Франко, називаючи його, окрім того, «абсолютним паном форми»). То хто це? Звичайно, письменник Василь Стефаник.

Далі літературну гру можна провести за таким планом:

1. Шляхами долі.

Про кого з найрідніших людей так згадував В. Стефаник: *«Я був щасливий. Коли я глядів дитиною в ... очі, як по них сунулися тихесенько пречисті хмарки щастя, – я був щасливий. А тепер на ті очі смерть долоню поклала. А я шукаю щастя під небом і падаю...»* (про маму, яка померла у 1900 року. Життя втратило для письменника сенс. Він працював днями і ночами до знемоги, до втрати свідомості. Майже половину творчої спадщини письменника написано трагічного 1900 року);

1. Майстер слова.

З якої новели розпочався другий період творчості В. Стефаника? (початком цього періоду можна вважати новелу «Діточа пригода», що була написана восени 1916 року, а опублікована на початку 1917 року. 1916 року Стефаник також пише новелу «Марія», яку присвячує пам'яті Франка) і т. д.

Дослідники не раз звертали увагу на спорідненість Слова Василя Стефаника і Музики великого Бетховена. Передусім, вражають тональна подібність творчості цих митців, їх тяжіння до мінорних, трагедійних інтонацій, що були виявом не хворобливості й безсилля, а, як це не парадоксально, вибухом могутньої життєствердної енергії. Пригнічені і водночас надзвичайно пристрасні інтонації Стефаника і Бетховена – це інтонації турботи, великого вболівання за людину, піднесено-натхненний образ людської скорботи.

Для популяризації творчості поета, письменника, громадського діяча слід відвести важливу роль таким формам соціокультурної роботи, як **літературні дебати, літературно-мистецькі вечори, вечори-знайомства, літературні години, енциклопедичні хвилинки, літературні диктанти, віртуальні подорожі, літературні вікторини, конкурси на краще висловлювання «Бетховен українського слова».**

При проведенні вищеназваних форм соціокультурної роботи необхідно звернути увагу на розкриття таких важливих питань, як **два періоди творчості митця:**

Перший припадає на 1897-1901 роки. Головна тема новел цього періоду – важке життя західноукраїнської сільської бідноти, її остаточне зубожіння і пролетаризація. Як писала писала Леся Українка *«Стефаник змальовує селян, які стоять на порозі до повної пролетаризації або вже переступили цей поріг; втім, перехідний найболючіший стан майже виключно цікавить молодого письменника»*.

У село все більше проникали капіталістичні відносини. Багатіли куркулі та лихварі, а сотні господарств руйнувалися. Вчорашні газди масово ставали наймитами. Ці події показав Стефаник у новелах «З міста йдучи», «Май», «Давнина», а особливо у «Синій книжечці». Останній твір автор назвав «малесенькою трагедією усіх хлопів на світі».

Прощання емігрантів з рідним краєм він присвятив знамените оповідання «Камінний хрест», написане й опубліковане ще в 1899 році. Поштовхом до написання твору послужив виїзд до Канади русівського бідняка Стефана Дідуха. Велика бідність і голод у селах породжували жахливі родинні трагедії: удовець Гриць Летючий («Новина») не мав змоги зігріти й нагодувати двох дітей. У ряді творів «Ангел», «Осінь», «Діти», «Святий вечір», «Вістуні», «Озимина», «Сама-саміська» розкрита гірка доля старих і нездатних уже до роботи людей у бідняцьких родинах.

Зріст політичної свідомості бідноти знайшов відображення у новелі «Лист», що була присвячена «політичним арештованим мужикам на святий вечір». Автор звеличував тих, які сміливо «неправду корчували» й вірили у справедливість революційної справи. У незакінченій новелі «Комісар, староста і дідич» (1902) змальовано страйк сільських пролетаріїв під час жнив. Бунтівничим настроєм пройнятий твір «Межа».

Другий період творчості, що припав на 1916-1933 роки Стефаник розпочав з антивоєнних новел і перша з них – «Діточа пригода». Він показав жахи війни й загибель мирних людей, як це бачить маленький Василько, що ще з меншою сестричкою опинився поблизу фронту, біля вбитої мами. Хлопчик не усвідомлює трагізму ситуації, а в читача від жаху стигне в жилах кров.

Західноукраїнське село під гнітом шляхтецької Польщі показане у творах «Воєнні школи», «Morituri», «Дурні баби», «У нас все свято».

Варто звернути увагу, запрошених на захід, що дві ліричні сповіді Стефаніка – «Моє слово» й «Дорога», новели «Давня мелодія» і «Вечірня година» написані за автобіографічними мотивами.

З 1908 по 1918 рік Стефаник був послом (депутатом) австрійського парламенту у Відні. Перебуваючи депутатом від селянської радикальної партії, зрозумів, що його діяльність в умовах цісарської самодержавної влади приносить дуже мало користі народові. Першу світову війну Василь Стефаник зустрів у рідному селі. Однак постійне прискіпування ворожої німецької воячини, підозри в симпатіях до російського війська примусили письменника перебратися до Відня. Воєнні дії глибоко вразили В. Стефаніка, а саме тут, у Відні, після майже 15 років перерви, у нього «знову народилося слово». Одна за одною з'являються новели «Марія», «Сини», «Вона – земля», «Пістунка», що мають антивоєнний характер.

Вони малюють трагедію народу: над його селами й містами, полями й горами пройшла, як смерч, все винищуючи на своєму шляху війна. А після війни приходить нове лихо – окупація західноукраїнських земель напівфашистським – польським урядом на чолі з маршалом Пілсудським. Про те, як жили і на що сподівалися покутські селяни під окупаційною владою, розповідається в новелах «Дід Гриць», «Morituri» та «Воєнні шкоди». Ось із цих творів, написаних під час першої світової війни та в повоєнний час, і склалася нова книжечка новел Стефаніка – «Земля», що вийшла 1926 року у Львові.

П'ятнадцять літ Стефанік (1902-1916) мовчав. П'ятнадцять літ картали його за мовчання. Саме цьому періоду творчості письменника присвячена поезія Івана Драча, яку варто зачитати під час проведення заходу.

Мовчанка Стефаніка

*Питаєте, чому я все мовчу,
П'ятнадцять літ лютую німотою,
П'ятнадцять літ я корчусь від плачу.
Що ж! Тільки плач на мене йде ордою.
Заціпило запечені вуста,
Зробило, не зродило без'язиким,
І тільки ломить руки німота
Над велім Стефаніковим риком!
Так, я трунар уже п'ятнадцять літ,
Бо кожне слово – то лиха обмова,
Гойдається мужицьке тьмище бід
На шибениці страченого слова...
І я питаю: вий чом мовчите,
Коли я вам підняв таке громов'я,
І горе люду, чорне і тверде,
Боров, як борють власне безголов'я?!
Я вас питаю: і як у пеклі дня
Ви, словом нерозтерзані, живете,
Як вам смакують, о лиха бридня,
З крові новел підсмажені котлети?!
Я ж вам гармати слів повиставляв!
Я ж ніс за вас камінного хреста,
Аж захлиналась у сльозах земля!
Так чом же вам заціпило вуста?!*

Коли розпалася царська імперія, і на руїнах постала Українська Народна Республіка, Стефанік привітав її утворення як волевиявлення українського народу. 17 листопада 1917 року, виступаючи на вселюдному віче у Снятині, він з радістю говорив, що в Україні «в найбільшій величі встає новий світ. Звідти йде до нас світло для нашого розвою». Разом з тим письменник протестував проти

намагань польсько-шовіністичних кіл загарбати Галичину. *«Віримо всі: ніхто нас не зможе збороти, ні знищити...: ніяка держава не може змусити народ, аби йшов до ворога на погибель...»* – сказав Стефаник у своїй промові 14 грудня 1917 року. У численних публічних виступах цього періоду він утверджував ідею державної незалежної України. Найвиразніше ця ідея втілена в його патріотично-політичній громадській акції-участі у святі Злуки українських земель. У січні 1919 року Василь Стефаник очолив велику делегацію на знаменне свято – проголошення злуки всіх українських земель.

Василь Стефаник разом з багатьма діячами української культури болуче пережив трагедію нашого народу, який не зміг відстояти свою незалежність у той час. Йому стелилася дорога в Україну і утретє, 1927 року, але Стефаник не приїхав. І не лише тому, що польські власті не дали закордонного паспорта. До нього дійшла інформація про наближення тієї тяжкої, жахливої дійсності, що йменується беззаконням, сталінськими репресіями, більшовицьким червоним терором. Отримуючи від українського радянського уряду за свою літературну працю персональну пенсію, В. Стефаник водночас не давав себе втягнути в сумнівну політичну полеміку, зрештою, від пенсії він відмовляється.

Подальший розвиток трагічних подій в Радянській Україні, репресіях діячів української культури, серед них приятелів і знайомих Стефаника, страшний голодомор 1933 року – все переконало письменника в тому, що більшовицько-сталінський тоталітариний режим ворожий народові, несе йому горе і страждання. Тому відомий вислів Стефаника 1927 року: *«Стою на вуллі моєї хати і простягаю до Вас руки...»* не можна переносити на всю тогочасну дійсність Радянської України. Ці слова стосувалися лише певної групи письменників і декларують, насамперед, духовну єдність В. Стефаника з чесними, відданими народові митцями у Великій Україні.

У 1926-1927 роках широко відзначалося 30-річчя літературної діяльності Стефаника. Ім'я письменника стало широко знаним у світі. Його твори перекладаються багатьма мовами: англійською, болгарською, грузинською, іспанською, італійською, литовською, німецькою, новогрецькою, польською, російською, румунською, сербохорватською, словацькою, словенською, угорською, французькою, чеською та іншими.

Ознайомити юнацтво з основними віхами життя видатного письменника допоможе *віртуальна вікторина «Василь Стефаник та його доба»*. Відповіді на питання вікторини користувачі повинні знайти на web-сайтах, що містять відповідну інформацію. Питання повинні бути простими, зрозумілими, наприклад:

- Місце народження Василя Стефаника;
- Де навчався письменник?;
- З якого літературного жанру розпочалася творчість В. Стефаника?
- За якими творами письменника був знятий художній фільм та ін.

На *презентацію книги* для молодіжної аудиторії заслуговує *роман Степана Процюка «Троянда ритуального болю» (2010)*.

Цей твір – психоаналітична версія історій загублених кохань, письменницьких страждань, палітра символів, дослідження творчого мовчання як втечі від перевтоми, – це одна з перших спроб серйозного художньо-психологічного осмислення постаті Василя Стефаника як людини й творця. Його образ подано в нестереотипних для українського літературного канону життєвих ситуаціях. У першу чергу письменника цікавили особливості психотипу героя, його загадковий внутрішній світ, трагедія душі. Цей психобіографічний роман є історією загадкового внутрішнього світу і харизми Василя Стефаника, якого манила й переслідувала троянда – символ життя і смерті. Ритуалом власної творчості він прагнув подолати трагізм і суперечності буття. У його житті і творчості чорне та біле, нехтуючи безпекою, часто опинялися поруч.

Пропонуємо цитати з психобіографічної трилогії *Степана Процюка «Троянда ритуального болю: роман про Василя Стефаника»*, на які варто звернути увагу при проведенні презентації книги:

- *Трагедійні таланти – це нагадування людині про її тлінність і проминальність... Трагедія – рідна сестра сльози. Саме сльоза веде нас якнайдалі від варварської фауни і безпристрасної флори. Сльоза – це ритуальна богиня, що займається великим очищенням. Всі наші шляхетні вчинки виростають із архетипів трагічного.*

- *У Стефаника є багато кольорів, але всі вони підпорядковані чорно-білому чи кольоровому царству. Чорний – це строгість, жалоба і біль. Білий – сподівання, урочистість і святковість. Поміж них і поміщаються основні віхи людського життя.*

- *Франко – це айсберг, милостиво подарований нашій солодкавій та обережній літературі. Він пропускає крізь себе тисячі енергетичних згустків і правд.*

- *Василь Стефаник, свідомо чи не свідомо, зробив усе можливе, щоб літературний європейський світ забув про нього. Це нагадувало світську схему чи відречення. Можливо, і переклади своїх творів він вважав «афішуванням і комедіанством?». Що ж, коли деякі великі майстри приховували свої імена, щоб служити мистецтву, а не власному, занадто людському, марнославству, – то він сміливо міг поповнити нечисленні ряди цих жерців процесу, а не мети.*

- *Творчість має різні форми. Збудувати хату чи вишити сорочку – як написати книгу. А коли твої слова збунтувалися, але рвуться зсередини? Тоді їх треба випускати на волю, творячи усну книжку. Вона подібна до вітру з його нестійким чаром.*

Також пропонуємо Вашій увазі *висловлювання відомих людей про творчість Василя Стефаника*, які можуть бути використані під час проведення заходів:

«Між слова Ваші там... тиснулись великі сльози, мов перли. Страшно сильно пишете Ви... Гірка, пориваюча, закривавлена поезія Ваша..., котру не можна забути... Плакала-м, тай вже» (О. Кобилянська).

«Як коротко, сильно і страшно пише ця людина» (Максим Горький).

«Камінний хрест» – єдиний відгук Стефаникового серця на трагічні для українського народу події... Але який?..» (Н. Горик).

«Йому не довелося шукати наважання дороги, як Федьковичеві, ні боротися за своє літературне існування, як Кобилянській. Чи то яскравість таланту, чи приступність сюжетів зробили його одразу популярним. Він досконало володіє формою і має подиву гідний смак у доборі своїх творчих засобів. Він уміє найпростішими засобами справити якнайбільше враження» (Леся Українка).

«Василь Стефаник був плоть від плоті, кість від кості трудового народу. Він горів його болем, страждав його стражданнями... Ми шануємо пам'ять Василя Стефаника як прекрасного письменника і громадянина, кришталеву чесну людину». (Максим Рильський)»

«Герої Стефаника нагадують незавершені статуї рабів Мікеланджело» (Д. Павличко)

«Саме ця, доведена до граничної стислості, міцністю схожа на сонет, драма новели виникла не довільно. Народність дає сили його новелам» (Олесь Гончар про новели В. Стефаника).

Вислови В. Стефаника:

«Я свою душу пустив у душу народу і там почорнів з розпуки...».

«Я люблю мужиків за їх тисячолітню тяжку історію, за культуру... За них я буду писати і для них».

«Людський біль цідиться крізь серце моє, як крізь сито, і раниць до крові...».

Одного разу, як згадують сучасники письменника, Василь Стефаник з цікавістю і подивом запитав письменника Гната Хоткевича, автора великих прозових творів: *«Я не розумію, як ви можете так багато і так легко писати?»*. На що Хоткевич відповів: *«Бачите, така вже несправедливість на цьому світі. Вам досить написати кілька сторінок, щоб сказати, що ви маєте талант, а мені треба – цілу книжку»*.

У цій іскорці гумору є глибока і влучна характеристика одного з найславніших майстрів – Василя Семеновича Стефаника.

Постаті Василя Стефаника приділено багато уваги не тільки в літературі, а й в **образотворчому мистецтві**. Представити роботи майстрів-художників, які присвятили свою творчість особі видатного письменника і громадського діяча, допоможе **відеоальманах «Мистецький портрет Василя Стефаника»**. За допомогою демонстрації творів мистецтва (зокрема картин) можна відтворити хронологію життя відомого письменника, адже мистців цікавила, цікавить і буде цікавити постать Василя Стефаника.

Образотворча стефаникіана різноманітна, широкопланова, охоплює різні види та жанри образотворчого мистецтва. Частина мистецької стефаникіани є широко відомою. Водночас чимало творів потребують ширшого розголосу або є маловідомими. Кожне нове покоління мистців народжує нові твори образотворчого мистецтва, дотичні до постаті новеліста.

Перший олівцевий портрет Василя Стефаника виконав у 1897 році в селі Довгопілля на Гуцульщині Іван Труш, видатний маляр і громадський діяч в Галичині, щирий прихильник і популяризатор творчості письменника. Портрет закомпоновано в овалі. Художник майстерно відтворює обличчя молодого автора. Попри мистецьку вартість, важливою ознакою портрету є відчуття безпосередності враження, одномоментності перебування художника і письменника під час його виконання.

Відомий український графік, автор серії портретів видатних діячів української культури Михайло Жук у 1926 році виконав ксилографію (грав'юру на дереві) «Василь Стефаник», послуговуючись, очевидно, фотографічним зображенням письменника 1909 року. Знанням ілюстратором творів Василя Стефаника був його земляк, уродженець села Микулинці біля Снятина Василь Касіян. Під час мистецьких студій у Празі він виконав низку робіт, які за рівнем мистецького виконання перевершують більшість творів наступних років. Серед них ілюстрації до новели Василя Стефаника «Кленове листя» (1926), зокрема «Христина», «Хвора мати», «Мати вмирає». До літературного вечора, присвяченого Стефаникові у грудні 1926 року, Василь Касіян виконав два чудові «аквафорти», портрет новеліста та ілюстрації до його творів.

Ім'я Василя Стефаника вимовляється з особливою любов'ю. Він увійшов в історію не лише української, а й світової літератури як автор правдивих соціально-психологічних новел з життя галицького селянства під владою Австро-Угорської монархії, а згодом шляхетської Польщі.

Андрій Головка говорив, що не буде ніяким перебільшенням сказати, що з усієї плеяди галицьких та й наддніпрянських письменників початку ХХ століття саме Василь Стефаник міг би з особливою підставою і правом поставити епіграфом до всього творчого доробку оті прекрасні Шевченкові слова, які він сказав колись про себе:

*«Возвеличу
Малих отих рабів німих
І на сторожі коло них
Поставлю слово»*

Уся творчість Василя Стефаника і є оте мужнє слово на захист і во славу свого народу.

Василь Стефаник – митець, якого позиціонували песимістом, а він це рішуче оскаржував, називаючи себе оптимістом. І либонь мав рацію... Бо ніщо так не може зцілити Душу, як переймання болем... А чужого болю не буває...

Список літератури:

Арабески до новели «Камінний хрест» // Шкільна бібліотека. – 2020. – № 10. – С. 58-64.

Білецька Н. «Великі» серця «маленьких» людей. За новелами О. Генрі «Останній листок» та Василя Стефаника «Кленові листки» : інтегрований урок / Н. Білецька // Всесвітня література в сучасній школі. – 2017. – № 3. – С. 22-24 ; Зарубіжна література. Шкільний світ. – 2017. – № 3. – С. 35-38.

Вавжонек М. Василь Стефаник як представник галицьких радикалів / М. Вавжонек // Український історичний журнал. – 2014. – № 5. – С. 49-60.

Варчук В. Творча історія поезії у прозі Василя Стефаника «Самому собі» / Варчук В. // Слово і час. – 2010. – № 4. – С. 103-113.

Василь Стефаник (1871-1936) // Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець ХІХ - поч. ХХІ ст. : підручник : т. 2. – 2013. – С. 344-357.

Василь Стефаник : [коротка біографія; оповідання] // Дивосвіт «Веселки» : Антол. л-ри для дітей та юнацтва : в 3 т. – Т. 1. – Київ, 2003. – С. 447-452.

Вплив творчості Василя Стефаника на оновлення літературної критики // Гром'як Р.Т. Історія української літературної критики (від поч. до кінця ХІХ ст.). – Тернопіль, 1999. – С. 191-196.

Давришева Н. «В Україну лунуть журавлі...» : Василь Стефаник. Новела «Камінний хрест». Психологічне розкриття теми еміграції / Н. Давришева // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2014. – № 31-32. – С. 6-14.

Депутат С. «Камінний хрест». Трагедія переселення галицьких селян до Канади / С. Депутат // Інтегровані уроки з української мови та літератури – Харків, 2007. – 142-146. – (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу». Вип. 3 (40)).

Дотик словом : листи Василя Стефаника до Ольги Кобилянської // Шкільна бібліотека. – 2011. – № 4. – С. 18-19.

Єсипенко Д. Трагічна сторінка української історії, концепти Страшного Суду і Богоматері у новелі В. Стефаника «Марія». Вивчення творчості письменника у світлі християнського віровчення / Д. Єсипенко // Дивослово. – 2011. – № 5 – С. 21-25.

Ключник Н. Душі людської вічні відкриття. 7-й клас : [урок компаративного зіставлення новел О. Генрі «Останній листок» і В. Стефаника «Кленові листки» про нев'янучу тему вічності] / Н. Ключник // Світова література. Шкільний світ. – 2015. – № 6. – С. 38-40.

Костецька М. Стефаник. Співець селянської долі / М. Костецька // Історія плюс. – 2017. – № 5. – С. 3.

Крупеня В. Вивчення біографії письменника : конспекти-схеми / В. Крупеня // Українська мова та література. Шкільний світ. – 2017. – № 7-8. – С. 75-84.

Курбатов С. Кленові листки Василя Стефаника / С. Курбатов // Шкільна бібліотека. – 2016. – № 4. – С. 65-66.

Лагола І. Експресіонізм у світовому красному письменстві («Камінний хрест» В. Стефаніка та «Перевтілення» Ф. Кафки) : інтегроване заняття з української та зарубіжної літератур / І. Лагола // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2016. – № 11. – С. 19-24.

Левченко С. Василь Стефанік «Камінний хрест» : бінарний урок. 10 клас / С. Левченко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2016. – № 19-21 (лип.). – С. 26-35.

Лепша І. «Я простягаю до Вас руки» / І. Лепша // Наука і суспільство. – 2018. – № 9-10. – С. 58-60.

Нежива Л. «Слова, що можуть гриміти, як грім, і світити, як зорі»: експресіонізм у системі літературної освіти / Л. Нежива // Дивослово. – 2016. – № 1. – С. 58-64.

Нове текстологічне прочитання поезії у прозі Василя Стефаніка // Слово і час. – 2017. – № 6. – С. 117-121.

«Поет мужицької розпуки» // Україна: хронологія розвитку. Імперська доба. 1800-1917 рр. – Київ, 2011. – С. 288-289.

Портченко В. Компаративний урок за творчістю О. Генрі та В. С. Стефаніка / В. Портченко // Зарубіжна література в школі. – 2016. – № 11-12 (черв.). – С. 75-79.

Психологія «народного духу» у творчості В. Стефаніка // І. В. Данилюк. Історія психології в Україні. – Київ, 2002. – С. 57-63.

Пудло Д. Василь Стефанік «Камінний хрест». Урок-конкурс. 10 клас / Д. Пудло // Вивчаємо Українську мову та літературу. – 2020. – № 10-12 (квіт.). – С. 34-45.

Романовська А. Василь Стефанік «Камінний хрест» 10 клас / А. Романовська // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2020. – № 13-15 (трав.). – С. 56-59.

Росоха М. Мандрівка літературною Україною / М. Росоха // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2016. – № 13-14 (трав.). – С. 51-57.

Семенова Н. Василь Стефанік. Життя і творчість. Новаторство письменника / Н. Семенова // Українська мова та література. Шкільний світ. – 2019. – листоп. (№ 11). – С. 64-66.

Руданець О. «Камінний хрест» Василя Стефаніка на сцені озарківчан: нове прочитання / О. Руданець // Культура і життя. – 2018. – 2 листоп. – С. 6.

Семенова Н. Василь Стефанік. «Камінний хрест» – психологічне розкриття теми еміграції. Історична основа твору. Сюжетно-композиційні особливості. Трагічна подія – композиційний центр новел письменника / Н. Семенова // Українська мова та література. Шкільний світ. – 2019. – листоп. (№ 11). – С. 67-70.

Стефанік Василь (1871-1936) // Українські письменники: біографії, огляди творчості, літературні напрямки і течії, літературознавчий словник. – Київ, 2011. – С. 235-240.

Стефанік Василь Семенович (1871-1936 рр.) // Попельницька О. О. Сто великих діячів культури України. – Київ, 2010. – С. 330-333.

Стефаник Василь Семенович (1871-1936) // Усі письменники і народна творчість: довідник. – Київ, 2007-2008. – С. 306-310.

«Це митець з Божої ласки...» : до 140-річчя від дня народження Василя Стефаника // Календар знаменних і пам'ятних дат. – 2011. – № 2. – С. 61-73.

Художньо-біографічні твори про В. Стефаника:

Горак Р. Кров на чорній ріллі : есе-біографія Василя Стефаника / Р. Горак. – Київ : ВЦ «Академія», 2010. – 608 с.

Процюк С. Троянда ритуального болю : роман про Василя Стефаника / С. Процюк. – Київ : ВЦ «Академія», 2010. – 184 с. (Серія «Автографи часу»).

Електронні ресурси:

Василь Стефаник. Біографія. Цікаві факти [Електронний ресурс] / IMedia Master // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=dSf7zPb3WJc> . – Назва з екрана. – Дата публікації: 22.11.2020. – Дата перегляду: 5.05.2021.

Василь Стефаник. Прийти ближче до смерти [Електронний ресурс] // ukrinform. ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2019. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2831103-vasil-stefanik-prijti-blizce-do-smerti.html> (дата звернення: 5.05.2021). – Назва з екрана.

Василь Стефаник – цікаво про письменників [Електронний ресурс] // Google Sites : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2016. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/cikavopro/ukraienski-pismenniki/vasil-stefanik> (дата звернення: 5.05.2021). – Назва з екрана.

Михайло Зубрицький. Психологізм соціальних новел Стефаника [Електронний ресурс] // Проблеми гуманітарних наук. Випуск 32. Філологія : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2013. – Режим доступу: <http://dspu.edu.ua> (дата звернення: 5.05.2021). – Назва з екрана.

Майстер соціально-психологічної новели [Електронний ресурс] // Освіта.UA : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2016. – Режим доступу : https://ru.osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/14922/ (дата звернення: 5.05.2021). – Назва з екрана.

Науково-практичне видання

Майстер соціально-психологічної новели
методичні рекомендації
до 150-річчя від дня народження

Укладач Наталія Фенько

<i>Редактор</i>	<i>Г. С. Волкова</i>
<i>Комп'ютерний набір</i>	<i>Н. І. Фенько</i>
<i>Комп'ютерна верстка</i>	<i>О. М. Якубовський</i>
<i>Відповідальна за випуск</i>	<i>С. В. Сичова</i>

Підписано до друку 5.05.2021. 20 стор. Тираж 3 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара
36039, м. Полтава, вул. Гончара, 25а
<http://libgonchar.org>
E-mail: pobugonchara@ukr.net